

Kap 73 : Storfurstinnan Maria Pavlovna d.y. (1890-1958) – ”skandalprinsessan”

Våren 1907 fick Wilhelm veta att det förekom sonderingar om ett giftermål mellan honom och storfurstinnan Maria Pavlovna, sondotter till tsar Alexander II och vid tillfället 16 år. Det var Bernadotternas sista arrangerade äktenskap i den gamla stilen och det har genom åren tilldragit sig mycket intresse. Skrivierna har följt tre spår – hur äktenskapet kom till, ”pompan” och hur det upplöstes. Huvudkällorna har varit prinsessan Maria, hennes son och sonson (Pavlovna 1930; Bernadotte 1966; Bernadotte 2006). Ytterligare uppgifter finns i kortbiografier, tidningsartiklar och minnen. Wilhelm själv har inte skrivit något om vad som utspelade sig men det finns ledtrådar om även hans inställning. Sin första förälskelse skildrar han så här:

Under ett sommarlov följde han med föräldrarna till Särö. Förmodligen var det i samband med de internationella lawntennistävlingarna 1903. Där träffade han sin första kärlek Helfrid Hammarberg (1885-1975; 1909 g. Kempe).¹ Han har beskrivet romansen i sin novell Den gamla tallen. Det framgår att han vid den tiden tog sin plikt att gifta sig kungligt på sådant allvar att det aldrig föll honom in att inleda ett förhållande med henne. Det hade varit att bryta mot både Guds och människors lagar. Inte oväntat ville Helfrid ha en förklaring:

[PW:] Du vet förbannelsen som vilar över mitt kall. I vaggan blev den lagd, till graven följer den mig. Våra släkten kunna aldrig bindas med blodsband. Ty mina fäders lagar äro stränga; i ungdomlig obetänksamhet har jag lovat att hålla dem. Och den eden var helig.

[HH:] Kan du ej bryta den dubbla förbannelsen, undrade hon.

[PW:] Nej, ty den första är ett löfte jag en gång gav min mor. Så länge hon lever, kommer jag att hålla det. Och den andra kan ingen makt på jorden betvinga. Högre väsen har skrivit dessa lagar. Det är visserligen sant, som du säger, att detta är en förbannelse. Men vore den ej nedlagd i mitt hjärta, skulle där kännas underligt tomt och dött.²

Mot slutet av sitt liv förbannade Wilhelm konsekvenserna av denna sin inställning: att först aldrig komma på idén att ifrågasätta sin roll och därefter ha för dåligt självförtroende för att våga göra det. Men inför sitt äktenskap med Maria Pavlovna hade han fortfarande goda föresatser. Vi tar det från början...

*

Storfurstinnan Maria Pavlovna d.y. föddes den 18 april 1890 i S:t Petersburg som dotter till tsar Alexander II:s yngste son storfursten Pavel Alexandrovitj av Ryssland (1860-1919) och prinsessan Alexandra av Grekland och Danmark (1870-1891). Maria hade även en bror Dimitrios (1891-1942). Efter hustruns död i barnsäng flyttade fadern till Paris och inledde ett förhållande med den frånskilda överstinnan Olga Karnovich (g. Pistohlkors). 1897 fick de barn och 1902 gifte de sig. Eftersom giftermålet skedde mot tsar Nikolaj II:s vilja bestraffades fadern med inreseförbud, hans förmögenhet – den del som var kvar i Ryssland – togs i beslag och han förlorade vårdnaden över sina barn. Fram till dess hade Maria & Dimitrios bott terminerna i Paris och sommarloven hos sin farbror Sergej på Krim. 1902 blev han deras förmyndare och de flyttade in hos honom i Moskva. När Sergej 1905 omkom i ett attentat

¹ Asplund 1965: s. 46.

² prins Wilhelm 1919: ss. 7-38.

blev tsar Nicolaj deras förmyndare. De som kom att bestämma över hennes framtid var dock de tre systrarna prinsessorna Augusta, Elisabeth och Irène av Hessen. Augusta var tsaritsa och ville ha ett ståndsmässigt äktenskap åt henne. Elisabeth (Ella) var änka efter Sergej, ansvarade för Marias uppfostran men ville bli av med henne för att ägna sig åt ett religiöst liv. Irène ville hjälpa sina systrar.

Maria har skrivit sina memoarer (Pavlovna 1930 & 1933). Det finns även två längre biografier (Horvatova 2005; Wendt 2013) och ett antal kortbiografier (Radziwill 1916: ss. 210-216; Swahn 1930: ss. 172-176; Knagg 1932: ss. 223-245; Reimers 1957: ss. 72-81; Elgklou 1978: ss. 167-171; Ohlmarks 1979: ss. 118-119; Skott 1996: ss. 242-243; Sundberg 2004: ss. 248-249; Ersjova & Dergatjeva 2007; Lindqvist 2010: ss. 97-100; Norlin 2015: ss.197-200; Widestedt 2015).

* * *

Följande är Marias version av hur äktenskapet med Wilhelm kom till:

I mars 1907 kontaktade prinsessan Irène Victoria som hon kände personligen. Victoria bad henne ordna fram några fotografier. Den 14-30 maj var Wilhelm i Moskva inkognito som turist. Redan första dagen gjorde han visit. Han togs emot av Ella som konverserade honom under tiden som Maria satt tyst och lyssnade. Han blev sedan bjuden på en mindre middag. Han och Maria placerades bredvid varandra och denna gång konverserade de om än tveksamt. Maria fick ett fördelaktigt intryck men blev ändå chockad när Ella dagen därpå framförde Wilhelms frieri. Wilhelm ville ha ett svar fortast möjligt men det dröjde några dagar under tiden som Maria låg på sängen och hade beslutsångest. Till slut blev det ett ganska ynkligt ja, med förbehållet att vänta ett år till dess hon fyllt 18. Wilhelm underrättades och infann sig på en andra visit. Maria såg allmänt eländig ut. Paret lämnades för första gången ensamma.³

Prinsen, som var synbart rörd, gjorde mig några frågor om min hälsa, tog sedan plötsligt min hand och frågade mig, om jag kände sympati för honom. Sedan jag svarat jakande, tvekade han ett ögonblick och fortsatte :

- Skulle ni vilja följa mig till Sverige?

Jag svarade ja ännu en gång. Då förde han min hand till sina läppar. Situationen var lika svår för honom som för mig. I detsamma hörde jag min hund krafsa på dörren, och glad över att finna ett samtalsämne bad jag prinsen släppa in honom. Han reste sig och gjorde så samt kom sedan tillbaka till mig.

- Ni är nog trött, sade han, nu skall jag gå, så att ni får vila. Han böjde sig ned, kysste mig på pannan och gick.

Så var det gjort.⁴

Därefter träffades de flera gånger men lämnades ej ensamma. Den 15 juni förlovade de sig i palatset Peterhof i S:t Petersburg. Ingen i det svenska kungahuset förefaller ha närvarit. Oscar II var sjuk, Gustaf var regent och Victoria var på Solliden. Förmodligen någon sorts protest mot att hon inte varit vidtalad. Efter förlovningen fick Maria en svensklärlarinna Maria Wigert. Wigert beskrev sin och Marias sommarvistelse på Krim så här:

Storfurstinnan Maria tillbringar nu dagen sålunda: storfurstinnan är mycket morgontidig, och ofta börjar hon redan vid sextiden sina studier, då svensk grammatik,

³ Pavlovna 1930: ss. 17-52.

⁴ Pavlovna 1930: s. 121.

litteratur och historia läras; klockan åtta kör ett ekipage fram och den fullsatta vagnen går mellan de vinkladda kullarne utför sigsagvägarne ned till hafvet, där ett uppfriskande bad tages. Så godt de vanligen väldiga vågorna tillåta det, simmar man ut, hvarefter toalett göres i de på stranden uppställda små väfhusen. Är blåsten för stark, tar man en simtur i en konstgjord bassäng. Vid notiden är man åter hemma, då frukost intages, hvarefter storfurstinnan under ett par timmar tar lektioner i svenska. Den gamla nordiska hjälteandan tilltalar henne mycket, och storfurstinnan har redan lärt delar af Frithiofs saga utantill. Som hon förut talar franska, tyska och engelska språken utom sitt svåra modersmål och har stor lätthet för språk, erbjuder arbetet inga svårigheter. Klockan tolf intages lunch på en stor balkong och därefter kaffe på terrassen med utsikt öfver det stora blå vattnet. Någon af uppvaktningen läser då notiser ur dagens tidning, man konverserar och damerna handarbeter. Storfurstinnan har stor talang för kvinnlig slöjd och gläder sig redan åt de vackra prof därpå, som Sverige äger. Sedan drar man sig tillbaka eller storfurstinnan spelar en duett på mandolin med sin broder eller låter sin täcka röst höras i någon rysk eller tysk sång.

Därefter lyssnar storfurstinnan under en timme till föreläsandet af någon intressant svensk bok, under det hon i akvarell vackert återger några afplockade blommor. Klockan fyra intages te, hvarpå oftast en ridtur företages på de små snabba passgångare, som användas på Krim. Ibland gör storfurstinnan med sin broder besök hos någon af sina talrika anförvanter, som äga villor här. Äfven är umgänget med hennes moster, gift med storfurst Georg, och med kejsarens syster Xenia, gift med storfurst Alexander, mycket lifligt. Klockan half åtta serveras middagen, hvarefter man samlas i salongen till aftoncirkel. Redan före klockan tio bjuder man hvarandra godnatt efter en dag af allmän belåtenhet.⁵

Under Wilhelms långresa med Freja brevväxlade paret och han firade julen i Moskva. På Oscar II:s död den 8 december sköt man fram datum för giftermålet sex månader. Under tiden började Maria ångra sig. När Ella efter jul var inlagd på sjukhus passade Maria på att skicka ett brev till Wilhelm där hon slog upp förlovningen. Wilhelm var mycket förstående men hoppades att hon skulle ta tillbaka sitt beslut. Några dagar senare anlände prinsessan Irène:

Mycket vänligt men med stor bestämdhet förklarade hon för mig, att det nu var omöjligt att bryta ett avtal som hade politisk betydelse. Alla anordningar voro vidtagna, förberedelserna till bröllopet hade börjat och dagen för detsamma var utsatt. Det skulle bli en alltför stor skandal.

Gråtande försökte jag förklara för henne mina skäl och farhågor, men hon visade mig hur ogrundade de voro. Till slut anförde hon som sitt sista argument, att om jag stod fast vid mitt beslut, skulle det bli min fasters död, och jag finge i så fall taga ansvaret helt och hållet på mig själv.

Hennes sista skäl gjorde mig tveksam, och då hon såg mig vackla i mitt beslut, tog hon löfte av mig att jag inte skulle företaga mig något obetänksamt. Sedan gick hon, och jag lämnades ensam, ett rov för de mest stridiga känslor. Jag var inte vuxen situationen, och det fanns ingen inflytelserik person som ville räcka mig en hjälpande hand.⁶

⁵ Wigert, Maria. ”Hos prinsessan Maria Pavlovna på Krim.” Idun 1907:42, ss. 523-525.

⁶ Pavlovna 1930: s. 132.

Wilhelm låtsades nästa besök i månadsskiftet februari/mars 1908 som om ingenting hänt. Bröllopet skulle äga rum i tsarfamiljens sommarpalats Tsarskoje Selo utanför S:t Petersburg. Några dagar före anlände Gustaf, prins Carl, prinsessan Ingeborg och en stor svit. Victoria var denna gång i Karlsruhe. Bröllopet, en storslagen affär i rysk-ortodox stil, stod den 3 maj 1908. Eftersom Wilhelm vid det laget bara var 4:a i tronföljden behövde Maria inte konvertera till protestantism, förmodligen anledningen till att Victoria uteblev från ceremonierna.

I efterhand verkar uppslutningen från det svenska kungahuset vid bröllopet varit väl lam. Det troligaste är att äktenskapet drevs igenom av Oscar II mot familjens önskan som en del av hans personliga utrikespolitik men att den politiken dog med honom den 8 december 1907. Gustaf V:s och Victorias inställning till Maria har debatterats men all information är från långt efteråt. Svenska opinionen var delad. Dels var man nyfiken på henne som person, dels pågick en ryskfientlig agitation. Marias svenska mottagande brukar sammanfattas som att ”ryskan” var en frisk fläkt och att allt hade kunnat sluta annorlunda om hon inte haft sin Romanovska bakgrund att leva upp till.

Det finns likheter med brodern Gustavs äktenskap några år tidigare. Båda förefaller ha kastat sig över äktenskapet som en väg ut ur föräldraderivans. Det var också detta att ingen av dem förefaller ha haft ett tidigare förhållande trots att båda hade fyllt 23 och att det finns så många paralleller i deras och faderns livshistoria – även han gifte sig vid 23 år ålder – att de förmodligen tävlade med varandra och att detta bidrog till Wilhelms snabba beslut att inte halka efter.

* * *

Wilhelms och Marias äktenskap är svårskildrat. Wilhelm tiger och Maria nämner honom knappt i sina memoarer. Det samtida skvallret ansåg skilsmässan berodde på hennes omognad.⁷ Ryska diplomatkretsar bedömde att den utlösande faktorn varit en alltför tjänstvillig rysk minister som inte förstått att en Romanov i svensk exil var svenska – inte ryska.⁸ Maria skrev dagbok men den har inte publicerats. I sina memoarer skyller hon allt på Victorias livläkare Axel Munthe som hon påstod försökte förslava henne.⁹ 1947/48 i samtal med sonen Lennart ändrade hon sig och gav i stället Wilhelm skulden.¹⁰ Marias hovdam 1908-1910 hävdade att äktenskapet under hennes tid var mycket lyckligt och att paret knappt vek från varandras sida.¹¹ I skilsmässohandlingarna den 19 mars 1914 hänvisade paret till ”stridigheter i lynne och tankesätt”. Vilka konflikterna nu var måste de ha börjat under Marias konststudier läsåret 1910/11. Det verkar som om varje gång Maria lämnades ensam för att göra nya bekantskaper och erfarenheter så blev konflikterna värre.

Maria gjorde vid ankomsten intryck på svenska hovet men kanske inte som hon tänkt sig:

Prinsessan var mig [af Klercker] mycket sympatisk med sin ganska egendomliga blandning av ytterlig barnslighet och brådmogenhet. Hon var livlig och vaken, vänlig och rar och dessutom mycket intelligent. Ibland var hon riktigt vacker.

...

[Victoria] blev mycket intagen av prinsessan, samtidigt som hon föreföll mig häpen över dennas absolut naturliga, obesvärade sätt, som både tjusade och förbryllade

⁷ Radziwill 1916: ss. 210-216.

⁸ Nekludoff 1921: ss. 134-135.

⁹ Pavlovna 1930: ss. 54-114.

¹⁰ Bernadotte 1966: ss. 150-158.

¹¹ af Klercker 1944: ss. 207-310.

henne. Den vördade furstinnan var van att alltid ingiva stor respekt, alltid bemötas med en viss skygghet. Hon var synnerligen road av prinsessan, sade hon till mig och tillade: ”Hon piggar upp oss, den lilla söta varelsen, hon är ju glad och lekfull som en liten fölunge. Men om hon är den rätta för vår käre Wilhelm, det vet jag inte!”¹²

Paret hade en våning på slottet och tillbringade sommarmånaderna på godset Stenhammar under tiden som de väntade på att deras residens Oakhill på Djurgården skulle bli klart. Det finns inga uppgifter om att Wilhelm intresserade sig för driften av Stenhammar. Gården – jordbruk, kreatursdrift, träдавverkning, växthus & köksträdgård – sköttes av en förvaltare. Maria hade sin kammarjungfru Tanja med sig och första tiden förekom en del besök av ryska släktingar. Det övriga umgänget bestod huvudsakligen av baler och artighetsvisiter. Det naturliga hade varit att någon i Wilhelms hovstat ordnat henne ett umgänge av jämnåriga men så skedde aldrig. Hushållet skötte sig själv och några plikter hade hon inte. Hon red, körde, spelade tennis, sjöng, målade och idkade sömnad. Marias senare version var att Wilhelm var så blyg och oföretagsam att det dröjde flera månader innan han vågade ta i henne. Det är ju möjligt, men han kan lika gärna ha velat ge henne tid att vänja sig vid situationen så att det sexuella var ömsesidigt, och oavsett vad Maria 40 år senare påstod tycks de ha varit intensivt förälskade. Den 8 maj 1909 föddes sonen Lennart. Så här lät det när Wilhelm kort därefter beordrades till sjötjänst i Karlskrona:

De båda unga blevo förtvivlade, och prinsessan grät strida tårar, det var rent av hjärtslitande att se deras sorg! När prinsen alltså en morgon måste resa, bad han mig flytta upp i hans toaletterum, beläget invid hertigparets sängkammare, för att prinsessan icke på kvällen skulle känna sig så ensam. Det blev en lång dag. Ungefär varje kvart frågade hon mig, vad klockan var. Prinsen hade lovat telefonera så fort han komme fram, men det var ju långt till Karlskrona, och tiden gick så outhärdligt sakta. Sedan samtalet äntligen kommit, lugnade hon sig något, men mot aftonen blev det värre igen. Aldrig glömmar jag åsynen av den lilla prinsessan, där hon satt uppkrupen i sin säng, med håret i en liten fläta, och hur bittert hon då började gråta. Förgäves sökte jag trösta henne och fick till svar: »Ack, du förstår inte, detta är ju ett idealäktenskap!» Och så fortsatte tårarna att trilla, och som ett barn gned hon sig i ögonen med händerna.¹³

Maria var mycket förtjust i sin svärfar Gustaf och vice versa tycks det – åtminstone i början. Under Wilhelms frånvaro gjorde hon Gustaf sällskap under jakterna, tennismatcherna, bridgepartierna o s v. Maria ville lätta upp den ofta mycket vördnadsfulla atmosfären och hon blev känd för sina drastiska skämt den vägen. Inför hovpersonalen höll hon dock på sin rang. Det finns en svårtolkad uppgift om att Victoria uppmuntrade den inställningen genom att ge hovpersonalen instruktioner att tilltala henne ”Ers Kejsersliga Höghet”. I praktiken nöjde man sig med ”hertiginnan”. Sommaren 1909 under Wilhelms sjötjänstgöring var Dimitrios på besök, i augusti var hon i Ryssland med sonen Lennart och därefter tillsammans med Wilhelm i Nice och Ryssland. Hon hade en del uppdrag som att öppna den svensk-ryska turist- och idrottsutställningen i S:t Petersburg.

Wilhelms mycket blygsamma hovstat förestods 1908-1910 av hans adjutant Göran af Klercker (1872-1958) och 1911-1952 av kammarherre Nils Rudebeck (1877-1964) som han från 1915 delade med Gusty. Marias hovdam – Victorias f d statsfru friherrinnan Cecilia Lewenhaupt (1869-1951; g. Falkenberg & af Klercker) – lämnade henne hösten 1910.

¹² af Klercker 1944: s. 243, 255.

¹³ af Klercker 1944: s. 285.

Möjligen hade det varit hennes ansvar att introducera Maria i de rätta kretsarna – något som hon i så fall misslyckades med. Efter det hade Maria ytterligare två hovdamer: 1911-1912 grevinnan Anna Hamilton (1889-1985; g. von Stockenström) och 1913 friherrinnan Ida Rudbeck (1869-1954; g. Queckfeldt & Piper).

Mars 1910 flyttade de in i Oakhill – en representationsvilla med 40 rum – byggd för Marias pengar. Hösten 1910 skrev hon på prins Eugen förslag in sig ett år som specialelev på Tekniska skolan – en dåtida motsvarighet till konstfack. Här följde hon undervisningen i akvarellmålning, läderplastik, textning och mönsterritning. Det hon uppskattade mest var att betygsättningen var anonym så att hon slapp misstänka att hon favoriserades. Förhållandet mellan henne och Wilhelm hade nu lugnat ned sig men det finns inga detaljer. Långt efteråt påstod hon sig denna tid plågas av hyckleriet att fortsatt spela lycklig, av sin ensamhet och av gräl med Wilhelm om oklart vad. Hon hänvisar till att hennes far varnat henne för det ofördelaktiga intryck hennes upptåg gjorde – som att klä ut sig, åka silverbricka nedför trapporna i Oakhill (enligt andra källor ledstången eller – mindre troligt – Tessintrappans balustrad på slottet eller trapporna på Tjöholms slott) & rida herrsadel offentligt. Maria var helt oförstående inför kritiken och kände sig förföljd av malicen. Det har inte gått att hitta några samtida artiklar om hennes upptåg – bara antydningar – så informationen om dem måste ha spritts muntligt. Det finns en skämtteckning i julnumret av Söndags-Nisse 1910.

Fram till konstkurserna hade Marias umgänge i stort sett utgjorts av hovet, gästerna och de anställda. Hon sammanfattade det långt senare som att ”De furstliga kretsarna liknade varandra nästan överallt på den tiden. Jag bytte visserligen land, men jag bytte inte miljö. En furstinna, som utmärkte sig genom sin intelligens eller genom ett begär efter intellektuell verksamhet (om denne verksamhet sträckte sig utanför välgörenhetens banala område) ådrog sig sina likars avund och besparades varken kritik eller hån.”¹⁴ Men... ”Svenska folkets hållning gentemot sitt furstehus föreföll mig, som kom från Ryssland, ganska egendomlig. Man tycktes betrakta oss med sympati men som om vi varit stora barn, och det minsta drag i vår karaktär, gott eller dåligt, kommenterades på alla sätt men utan illvilja. I Ryssland var det annorlunda.”¹⁵ – ”Man var i Ryssland på det klara med att vi hörde till de odödligas skara men ryssen säger Du till sin Gud och närmar sig honom förtroendefullt; upptäcks ett vanligt mänskligt fel hos oss, förlåts det dock aldrig. Denna känsla saknas hos mina [svenska] landsmän – gjorde dem mera invecklade.”¹⁶ Annorlunda uttryckt: Den svenska sociala kontrollen av hur kungligheterna uppträdde var mera finmaskig och svårare att ignorera. Man måste i sanningen vara både blind och döv för att inte uppfatta vad folket förväntade sig av en. Dock tycktes alla medvetna om att det var en teaterpjäs.

Under konstkurserna träffade Maria svenska jämnåriga med samma intressen som hon själv. Dessa var nyfikna men alltför upptagna av sitt för att hinna ägna henne någon större vördnad. Marias gräl med Wilhelm förefaller (min tolkning) att ha varit försök att komma underfund med situationen, protester mot att hon (av Wilhelm?) behandlades som en omogen flicksnärta och angrepp på svenska hovet och kungahuset som en samling inskränkta stofiler & mähän. Hon besökte även ryska beskickningen där hon talade med ryske ministern Vasilij Sergejev och hans hustru om sina problem. Hustrun försökte få henne att acceptera situationen och göra det bästa av den. Maria var dock kompromisslös. Hon gjorde ingen hemlighet av besöken som gav upphov till många rykten, t ex att hon vidarebefordrade svenska statshemligheter.

¹⁴ Pavlovna 1930: s. 146.

¹⁵ Pavlovna 1930: s. 163-164, redigerat.

¹⁶ Pavlovna 1930: s. 164, redigerat.

Våren 1911 föreslog Gustaf att hon och Wilhelm skulle närvara som hans ombud vid kung Vajiravudh av Siams kröning – en frånvaro på sex månader. Marias tolkning var att Gustaf ville ge dem en andra bröllopsresa för att hjälpa dem att lappa ihop sitt äktenskap. Utlandet tolkade det som en sorts tillfällig landsförvisning. Resan kom att spä på konflikterna genom att Wilhelm ägnade sig åt att jaga & skriva och hon fick klara sig själv – en bra träning i självständighet visade det sig. Hon t o m uppvaktades av andra och lärde sig uppskatta det. Turistaspekterna av resan har skildrats av Wilhelm och hans jaktkumpan Lewenhaupt.¹⁷ Wilhelm tycks också ha inspirerats till en volym kärleksdikter.¹⁸

Trots kärleksdikterna var samlivet på upphällning. Maria förde under resan dagbok och skrev så här: ”Wilhelms totala likgiltighet irriterar mig oerhört, allt hos honom är så långtråkigt, så vanligt. Under hela denna resa har han bara sjunkit djupare. Han intresserar sig bara för det som han för ögonblicket ser. Han lever bara för dagen, tänker inte, diskuterar inte, blir aldrig upprörd. Han är mycket tillfreds med sig själv och därigenom guskelov lycklig. Jag känner hur mitt mod och min fasta beslutsamhet att fortsätta mitt samliv med denne man börjar överge mig. En fruktansvärd tanke - år efter år i Stockholm med denne unge gubbe och omgiven av den där idiotiska familjen! Min Gud!” Eftersom Wilhelm under resan måste ha tillbringat all sin lediga tid framför skrivbordet i stället för med henne är väl Marias irritation fullt begriplig. Hon hade långa och uppslitande samtal med honom om att det inte kunde fortsätta på detta sätt men förgäves. ”Wilhelm bara vek undan, och när han inte såg någon annan utväg började han gråta som ett fruntimmer.”¹⁹

De återkom i tid till Stockholmsolympiaden maj/juli 1912. Maria lättade sitt hjärta även inför den nytillträdde ryske ministern Aleksander Savinsky – god vän till hennes far. Konflikterna hade vid det laget till den grad accelererat att Savinsky rekommenderade skilsmässa. Inte heller besöken hos Savinsky var någon hemlighet. När Gustaf fick höra talas om dem förbjöd han dem. Det kom till ett gräl med Gustaf där Maria sade att var det på det viset ämnade hon söka skilsmässa och återvända till Ryssland. Hon skrev om saken till tsar Nikolaj men denne ställde sig helt avvisande. Inte heller tsaritsan stödde henne. Hon reste med sonen Lennart till sin far i Paris och stannade där så länge att Gusty och prins Eugen åkte ned för att tala henne till rätta.²⁰ Till vintern skickade Gustaf henne ytterligare en gång utomlands. Denna gång till Capri som sällskap åt Victoria. På Capri träffade Maria Munthe som frågade ut henne om hennes hälsotillstånd och rapporterade till Gustaf och hennes fostermor Ella. Maria lättade till den grad sitt hjärta för Munthe att hon senare ångrade sig. Enligt Maria förelåg en komplott att med hennes förespeglade sjukdom som förevändning få henne att tillbringa halva året utomlands som Victorias sällskapsdam.²¹

Skildringarna av Munthe som psykiatriker är för ofullständiga för att kunna förstå hans agerande. Jämför man behandlingen av Victoria & Maria med behandlingen 1910 av kronprinsessan Margaretas väninna Clare Frewen (g. Sheridan) förefaller den bestått i att isolera patienten & genom långa samtal ge personen en annan inställning till livet.²² Sådant är ångestdrivande. För att hålla dem kvar brukade han hänvisa till deras ”äggvita”, förmodligen en numera bortglömd term för lindriga psykiska besvär. Det finns ingen uppgift om att han gjorde tester för äggvita i urinen.

¹⁷ prins Wilhelm 1913; Lewenhaupt 1935.

¹⁸ Wica 1912.

¹⁹ Bernadotte 1966: s. 153.

²⁰ [Om skilsmässan.] Göteborgs Aftonblad 1913-11-18.

²¹ Jangfeldt 2003: ss. 425-435.

²² Sheridan 1928: ss. 80-92.

1913 finns inga tidningsuppgifter, men hon spelade [is]hockey i svägerskan Margaretas damlag. Den 24-27 maj deltog hon, Wilhelm & sonen Lennart i firandet av dynastin Romanovs 300-årsjubileum. Marias bror Dimitrios bjöd in Wilhelm till en regementsfest. Det var dans, underhållning och sk blocksupping. Wilhelm försvarade tappert de svenska färgerna men slocknade framåt småtimmarna.²³ Sommaren tillbringade de på Stenhammar. Den 15 oktober skulle de närvara vid invigningen av ”Völkerschlacht”-monumentet över slaget vid Leipzig 1813 och Maria därefter fortsätta till Capri för att hålla Victoria sällskap. Detta förklarade Gustaf med symptom av hennes ”äggvita”.²⁴ Maria misstänkte det värsta av Capribesöket och Munthes påträngande närvaro. När hon och Wilhelm passerat tyska gränsen meddelade hon att hon tänkte lämna honom. Wilhelm tycks inte ha gjort något försök att hålla henne kvar. I Berlin försvann hon ur hans liv. Den tillträdande ryske ministern fick det förklarat för sig så här:

Det var blott så att jag från [ryske utrikesministern] Sazonovs läppar fick reda på den verkliga orsaken varför [ryske ministern i Stockholm] Savinski nödgades lämna Sverige. Storfurstinnan Maria (dotter till storfurst Paul av Ryssland), som sex år förut blivit förmäld med prins Wilhelm av Sverige (kungens andre son), höll på att skiljas från sin gemål. Storfurstinnan begagnade sig av en utrikes resa och underrättade från Berlin sin gemål, att hon icke vidare önskade leva tillsammans med honom, utan att hon skulle resa till sin fader i Paris. Det var ingen skandal, icke ens någon romantik såsom orsak till storfurstinnans skilsmässa! Huvudsaken var att den unga ryska storfurstinnan, som från sin tidigaste ungdom varit van vid det fria och obundna livet för alla den ryska kejsarfamiljens medlemmar, fann sin tillvaro alltför trång i den svenska kungafamiljens stela omgivning. Livet syntes henne småaktigt, tråkigt och till slut outhärdligt. Hennes gemål ägde icke det nödvändiga inflytandet över sin hustru och sedan någon tid hade det unga paret tagit frågan om skilsmässa i övervägande. De hade förblivit »goda kamrater» och tillsammans diskuterat den blivande skilsmässan. Icke desto mindre var storfurstinnan faktiskt, när hon lämnade sin gemål, mycket nervös och till en viss grad djupt bedrövad. Den kungliga familjen och hovsocieteten kände sig också kränkta i sin stolthet. Savinski hade under de 18 månader han varit i Stockholm vunnit den unga storfurstinnans fullkomliga förtroende och blivit vad de gamla komedierna kalla »förtrogne» och yrkat på skilsmässa långt innan den ägde rum. Han kunde således ej gärna stanna vid det svenska hovet.²⁵

* * *

Marias och ytterligare tre Romanovs exilmemoarer har studerats som tidsdokument.²⁶ Alla fyra hade det gemensamt att:

- De brydde sig inte om vilket intryck de gjorde på omgivningen.
- De var okunniga om sitt eget land och kände inget behov att lära sig.
- De kände sig värdelösa eftersom deras utbildning var så oanvändbar.
- De kompromissade aldrig med att deras ställning var av Gud.

Maria var uppenbarligen en Romanov i exilen – en representant av Europas sista absoluta kungadöme – och hon betedde sig som en sådan. Tillkommer vad som måste tillskrivas

²³ prins Wilhelm 1951: ss. 132-149.

²⁴ Widén 1984: del 1, s. 336. [Dagbok, 1913-09-23.]

²⁵ Nekludoff 1921: ss. 134-135.

²⁶ Kent 2002.

hennes ungdom och att hon genom sina franska uppväxt var delvis "europeiserad". Av den eller annan anledning lyckades hon efter revolutionen skapa sig en ny karriär. Kanske hade hon hjälp av sina svenska erfarenheter. Kanske inte. Övriga Romanovs gav upp. Kanske Maria trots allt hade lyssnat till Sofia & Victoria: Du kan inte bara flyta runt. Du måste förbereda dig för när revolutionen kommer.